

Гарькавець С. О.,
*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність громадян України, переважна більшість яких перебуває у стані невизначеності, складності та тиску інформаційного різноманіття, зумовлює вибір певних видів і форм їхньої активності. Хтось готовий сприймати складне та виборювати власне майбутнє, хтось схильний до спрощення реальності та її уникання, а хтось сприймає наявне як неминуче та переймається тим, щоб не було ще гірше.

Разом із цим, власно вплив ми визначаємо, як складне соціально-психологічне утворення, що виступає полімодальним явищем, яке зумовлює зміну поведінки, установок, намірів, уявлень, оцінок тощо індивідів у процесі їхньої взаємодії та життєдіяльності [2]. Вплив психотравмуючих факторів – це вплив, що супроводжується негативними наслідками для розвитку особистості, її цілісності та ресурсоспроможності, що втілюється у понятті ментального здоров'я (фізичного, психічного та соціального).

Ствердно, ті хто здатний активно адаптуватися до нових умов життєдіяльності виявляють спроможність до опанування невизначеності власного існування та самотужки здатні долати наявні стресогенні виклики. Проте, архаїчні індивіди, здебільшого, виявляють адаптованість виключно до рівноваги та униканню невизначеності, до життя у сталому та простому світі, який поділяється на біле та чорне, своїх і чужих [1].

Разом із цим, серед українських громадян, натеper утворилася велика соціальна група, яка отримала назву внутрішньо переміщені особи (ВПО), у яких сприйняття наявної соціальної життєвої ситуації, що зумовлена відкритою озброєною агресією російської федерації проти суверенної України, переломлюється кризь призму суцільних особистих втрат і безперспективності щодо повернення до рідних домівок.

Отже, на які психотравмуючи фактори, що натеper значно впливають на життєдіяльність ВПО, слід звернути увагу?

По-перше, власно переміщення ВПО з місць постійного мешкання у нові місця тимчасового (можливо постійного) перебування. Цей виклик

був дуже психічно напруженим, оскільки ВПО потрібно було визначатися, куди саме переміщуватися – в центральні, західні райони України чи за кордон. Чим далі від домівки, тим більше психічна напруга, тим більше невизначеності, тим вище сприйняття віктимних ризиків на суб'єктивному рівні. При цьому, перебування за кордоном, як у безпековому, так й економічному сенсі було більш доцільним. Але не кожний з ВПО мав таку можливість, зважаючи на існуючі правові обмеження.

По-друге, психотрамуючий тиск місць тимчасового помешкання. Зрозуміло, що існувало кілька варіантів: у родичів, у гуманітарних центрах, у різних релігійних місіях, у гуртожитках, в орендованих квартирах і домівках, в придбаних оселях тощо. Проте, само перебування у нових життєвих умовах визначало амплітуду такого тиску, оскільки кожному з нас потрібний певний час для адаптації та поновлення на новому місці, встановлення конструктивної комунікації з іншими, розуміння складності соціальної ситуації.

По-третє – це правовий статус переселенця. Хоча й існує відповідний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» і держава зробила багато такого, що повинно було послабити негативні аспекти вимушеного переселення, повністю здолати існуючі соціальні стереотипи та застороги щодо «чужинців» значною мірою не вдалося. Особливо у західних районах України. Також, є приклади, коли суди виносили ухвали щодо ВПО, у яких посилялися на воєнний час, що нібито суттєво обмежує можливості виконання органами влади своїх повноважень на певних територіях, що ускладнює належний виклик таких осіб і зумовлює можливість підозрюваним переховуватися. Тобто, проблеми державних інституцій перекладаються на плечі громадян, що погіршують їх правове становище. А, оскільки ВПО взагалі не мають постійного місця мешкання, то їхня доля – це доля таких собі «соціальних маргіналів».

В четверте – фінансові проблеми. Що означає для ВПО залишити домівку, власне господарство, можливості фінансово себе забезпечувати? Допомога від держави це краплина у морі, яка тільки мінімально може вирішувати особисті фінансові проблеми. А, якщо людина ще й звикла жити у певному соціальному статусі, то це великий виклик, з яким їй буде дуже важко впоратися. До речі, шахрайські витівки останнього часу спрямовуються саме на представників ВПО, оскільки бажання отримати хоча б щось у якості компенсації втраченого завжди привертає увагу негідників різних мастей.

П'яте – психотравмуючий фактор невизначеності, щодо асиміляція на новому місці чи повернення на деокуповані або навіть тимчасово окуповані території. Умовно кажучи, можна виокремити три групи ВПО, які мають різні рівні такої асиміляції: 1) ті, хто оптимально асимілювався; 2) ті, хто відносно асимілювався; 3) ті, хто взагалі не може асимілюватися. Як ми вважаємо, найбільш вразливими виявляються

представники третьої групи, які мають наміри повернутися на деокуповані або навіть тимчасово окуповані території. Приклади, коли були деокуповані такі українські міста, як Херсон, Куп'янськ та інші, але не достатньою мірою там була забезпечена безпека громадян, які поверталися, призводило до їх вторинної віктимізації.

Отже, натепер ми маємо широкий спектр психотравмуючих викликів, що супроводжують існування ВПО у сучасних умовах. Вихід та психологічне поновлення внутрішньо переміщених осіб ми вбачаємо у низці заходів, що спроможна зробити держава. Це поглиблення правового статусу ВПО, щоб громадяни не відчували себе «соціальними маргіналами» у рідній державі. Суттєвими моментами є працевлаштування на новому місці мешкання, надання можливості мати гідну роботу та фінансове забезпечення (можливо тимчасове зниження для них податкового навантаження).

Також, важливим виявляється чесний діалог, за який держава не продукує порожні обіцянки. Треба вибудовувати таку комунікацію державних інституцій з ВПО, за яку зростала б довіра, а не з'являлися розчарування, образа, відчуття зради та приниження. Гіркий досвід 2014-2022 рр., коли абсолютна більшість ВПО були кинуті напризволяще (не вирішувалися проблеми житла, не надавалися компенсації за втрачене майно тощо), є тому яскравий приклад.

Висновки. Психотравмуючи впливи війни ще довго будуть тиснути, як на всіх громадян України взагалі, так й на представників ВПО, зокрема. Проте, щодо ВПО, цей тиск можна значно послабити, якщо з боку держави будуть зроблені дієві кроки щодо посилення правового статусу внутрішньо переміщених осіб, щоб унеможливити виникнення у них абсолютної зневіри, розчарування та активного неприйняття статусу «соціальних маргіналів» у власній державі. Але, першою умовою цього процесу повинна стати конструктивна комунікація між діючою владою та громадянами. Нажаль, однією з невирішених проблем можновладців, щодо дієвої комунікації з ВПО, як раз й є віддзеркалення відомого прислів'я, що «ситі голодних не розуміють».

Список використаних джерел:

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Сучасні виклики внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціально-психологічний аналіз // ГРААЛБ НАУКИ : міжнар. наук. журнал. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. № 47. С. 763-768.

2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.